

Cuvinte-realia rusești și corespondențele lor românești: schița unui dicționar

Daniela GHELTOFAN*

Keywords: *realia; Russian culture; Romanian equivalents; cultural competence*

Introducere

Cu toate că ne aflăm în momentul în care urmează să trimitem spre tipar un mic dicționar de cuvinte-realia¹ rusești cu corespondențele lor românești, lexicale și frazemice, ne-am dorit, și cu această ocazie, să facem cunoscut acest demers – care ne-a susținut atenția de-a lungul câtorva ani –, pentru a primi sugestiile și observațiile cercetătorilor din acest domeniu.

În general și în mod special în dicționar, înțelegem lexemul-realia² ca element cu specific cultural, ca revelator intra- și intercultural, ca vehicul cultural³ care transportă o anumită informație culturală de la o comunitate la alta, de la un spațiu lingvistic la altul. Cu certitudine, putem considera și că lexemul-realia ajută la detectarea zonei culturale, a unei limbi și a unui popor dat, mai ales în situația în care un anumit receptor are un anumit bagaj cultural și (re)cunoaște arealul vizat într-o comunicare scrisă sau orală. Acest fapt confirmă rolul unității-realia de a fi *detector* (precum și *mediator*) de cultură sau *detector/ mediator cultural*.

În procesul de traducere, componentele-realia se pot restitui pe baza unor modele traductive (cf. Lungu Badea 2004), care depind fie de cititorul-țintă, fie de finalitatea textului-țintă, fie de alte particularități intra- și extratraductive. Realia se vor reda sau se vor restitui într-o altă limbă mai degrabă decât se vor traduce, fiind vorba de o situație traductivă asemănătoare cu cea a unităților frazemice și paremice, al căror sens (frazemic sau paremic) trebuie redat și nu tradus în altă limbă, avându-se în vedere atât particularitățile lingvistice, cât mai ales cele idioetnice. Una dintre

* Universitatea de Vest din Timișoara, România (daniela.gheltofان@e-uvv.ro).

¹ Adoptăm termenul-concept „realia” din studiile românești de traducere (cf. Lungu-Badea 2004), în care acest termen este întrebuițat prin reconsiderarea formei sale latinești (cf. *realis, realia*), astfel că „realia” este o formă de plural. Totodată, ne este cunoscut faptul că, în lingvistica românească, prin influența studiilor rusești mai cu seamă, s-a vehiculat forma „realii” (cf. „realii lingvistice”).

² În studiul introductiv al dicționarului, operăm cu următorii termeni conceptuali (cu următoarele sintagme conceptuale): „cuvinte-realia”, „lexeme-realia”, „unități-realia”, „itemi-realia”, „sintagme-realia”, „elemente-realia”, „componente-realia”, „frazemice/ frazeme cu componente realia”, „frazeme-realia”.

³ În studiul Gheltofان 2019, realia sunt interpretate și ca *markeri culturali, actualizatori culturali*, precum și *diferențiatori culturali*.

evidențele faptului menționat se poate găsi în articolele dicționarului (vezi mai jos), în sensul că traducerea semantică, neînsoțită de alte procedee, precizată ca modalitate de redare nu reprezintă, în general, una dintre soluțiile traductive „ideale” ale realia pentru care optează un traducător, însă, se regăsește des ca glosă traductivă, notă a traducătorului sau comentariu traductiv. În consecință, în titlul și studiul dicționarului, am utilizat termenul-concept „corespondență”.

Dicționarul va conține un studiu introductiv despre conceptul „realia”, așa cum este interpretat în literaturile de specialitate rusă și română, precum și modalitățile de redare în limba română a cuvintelor-realia rusești.

Fără a fi un instrument lexicografic exhaustiv, în elaborarea sa și a studiului introductiv am utilizat ca fundament științific teoriile și ideile domeniului cultură și civilizație¹, precum și pe cele ale teoriei și practicii traducerii, cu deosebire din literaturile de specialitate rusă (Sobolev 1952; Fedorov 1983 [1953]; Suprun 1958; Reformatski 1996 [1967]; Vlahov, Florin 1970; Vereščagin, Kostomarov 1973; Barchudarov 1975; Vlahov, Florin 1980; Stepanov 2004 [1997]) și română (Lungu-Badea 2002, 2004, 2012, 2015; Badea 2019; Moldovan 2000; Cojocaru 2004; Moise 2006; Condrea 2006; Olteanu 2015; Moțoc 2017; Sârbu 2017; Gheltofă, Pungă 2018; Gheltofă 2019; Dumitru *et alii* 2016). Lexemul-realial poate să fie un sinonim conceptual, de natură hiponimică sau hiperonimică, al următoarei serii de noțiuni întâlnite în literatura de specialitate: *etnolexem*, *etnografism*, *exotism*, *barbarism*, *cuvinte cu echivalent zero*, *cuvinte conotative*, *lexic etnocultural*, *lexic fără echivalent*, *cultureme*, *xenisme*, *cultisme*, *culturonime*, *lingvocultureme*, *polionime*, *idionime*, *idioculturonime* etc. (unele dintre aceste forme au fost redată prin transcriere cu adaptare fonetică; cf. și Nagórko 2009, Bartmiński 2016, Gheltofă 2019).

Discuții și rezultate

În studiile rusești, se obișnuiește distribuția unităților-realial în 5 categorii mari: realia etnografice, realia socio-politice și administrative, realia geografice, realia onomastice, realia aforistice (cf. Vlahov, Florin 1970, 1980; Vereščagin, Kostomarov 1973).

În dicționar, pornind de la premisa că acesta se adresează, în primul rând, studenților de la specializarea limba rusă, precum și traducătorilor începători de limbă rusă, am preferat ordonarea alfabetică a lexemelor-realial în limba rusă, cuvintele fiind urmate de transcrierea lor fonetică în limba română (*Баба-Яга* [*Baba-Iaga*]), ceea ce poate să înlesnească lectura cititorilor care nu cunosc alfabetul limbii ruse, după cum se va vedea și din modelele oferite mai jos.

Dicționarul va avea, de asemenea, un indice în limba română (mai precis, transcrierea fonetică în limba română a titlului fiecărui articol, cf. [*Baba-Iaga*]) în care vom lista unitățile-realial ținând seama de cele 5 categorii, oferind, astfel, și o altă modalitate de identificare a corpusului dicționarului. Precizăm că în selectarea cuvintelor-realial un rol hotărâtor l-au avut cărțile și studiile despre istoria, cultura și

¹ Sintagma-hiperonim *cunoștințe de fond cultural* (prezentă în studiile de specialitate rusești: „фоновые знания/ фоновая информация”) reprezintă o categorie euristică integratoare, căreia îi subordonăm conceptele *lexic fără echivalent* (*lexic intraductibil*), *realial*, *cultureme*, *lacună* (Gheltofă 2019).

civilizația rusă, operele marilor clasici ruși, dar și ghidurile turistice despre Rusia și webografia din domeniu. Dicționarul va conține cca 200 de unități-realia.

În materialul dicționarului sunt cuprinse atât unități-realia mai puțin cunoscute publicului larg (*kaša* – a se vedea mai jos *káua* [*kaša*] –, *lapți*¹), cât și realia frecvent utilizate pe care le vedem ca (arhi)revelatori etnoculturali, ca revelatori și mediatori culturali ai etno-comunității rusești, bunăoară: *matrioška*, *rublă*, *țar*, *Moscova*, *Kremlin* etc. Acestea se află printre coordonatele primare ale culturii ruse², sunt simboluri care compun experiența socioculturală și istorică a unui rus. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm faptul că este dificil de stabilit o listă a acestor itemi culturali diferențiați după criteriile „cunoscut”, „mai puțin cunoscut”, deoarece ar însemna să facem această distribuție luând în calcul și numeroși factori extralingvistici. Spre exemplu, deși anterior am menționat că lexemul „kaša” este încadrabil la realia puțin cunoscute, un simplu fapt socio-cultural determină sau favorizează o bună cunoaștere a acestui item și, în consecință, realizarea unei medieri socio-culturale între cele două spații, precum și o conectare facilă la spațiul mentalitar-cultural rus. Este vorba despre vizionarea filmului rus de animație „Mașa și ursul” („Маша и медведь”) de către publicul foarte tânăr din România (și nu numai), în care apare deseori elementul „kaša”. Așadar, copiii care urmăresc filmul animat vor ști ce înseamnă „kaša” sau, măcar, vor avea o reprezentare despre această noțiune – pe care o vor încadra la produse culinare, fiind un fel de mâncare, preferat de personajul principal. Această cale de comunicare poate fi o modalitate de sensibilizare la discursul cultural al unei societăți date, la etnospecificul său (vezi și Dejica 2013; Dejica, Stoian 2018; Ciocoiu 2018). Astfel, un alt element idioetnic rusesc a reușit să depășească barierele monoculturale (vezi și Gheltofan 2019, în care arătăm modul în care itemul cultural rusesc *kokoșnik*³ a devenit un simbol arhicunoscut cu ocazia campionatului mondial de fotbal care a avut loc în Rusia, în anul 2018; de asemenea, am oferit exemplul antroponimului-realia românesc *Simona Halep*, prin care s-a reușit apropierea celorlalte culturi de spațiul cultural românesc).

Fiecare articolul de dicționar va avea următoarea formă: între paranteze drepte, se menționează transcrierea fonetică în limba română a titlului-realia; urmează apoi o scurtă definiție, precum și informații minime⁴ despre item, succedate de modalitățile traductive (cf. Lungu-Badea 2004) și, la final, de expresiile ilustrative cu itemul cultural respectiv, care, pentru a avea valoare normativă, au fost extrase din dicționare explicative bilingve sau din dicționare frazeologice bilingve, ruso-românești, precizate în bibliografie/ webografie. Dicționarul va mai conține, la începutul său, alfabetul limbii ruse însoțit de transliterarea științifică în limba română, precum și de transcrierea fonetică în limbile română și engleză. De

¹ Încălțăminte tradițională, confecționată din nuiele (vezi și Krahmalev, Muzhennikova 2018).

² În studiul Gheltofan 2014, am arătat faptul că binarismul conceptual „deal-vale” este un „metapattern de conceptualizare a culturalului societății românești”, întrucât acest cuplu-cheie este adânc înrădăcinat în mentalul poporului nostru, sunt etnocuvinte românești, alături de alte „constante culturale” (termen preluat de la Stepanov 2004 [1997]); bunăoară, din domeniul culinar: „brânză”, „mămăligă”, „mălai”, „pâine” etc. (vezi și Savin 2007, 2012, 2016; Constantinovici 2014).

³ Cu ocazia aceluiași eveniment, *kokoșnikul*, devenind un porte-bonheur al echipei Rusiei în cadrul competiției fotbalistice, capătă un nou sens.

⁴ Informațiile au fost extrase și prelucrate din diverse dicționare, enciclopedii, atlase, glosare etc., inclusiv cu format electronic.

asemenea, o listă bilingvă de termeni traductologici, româno-rusă, acompaniază dicționarul, care să vină în ajutorul studenților și tinerilor traducători. Redăm selectiv articolul de dicționar al unor unități-realii:

Баба-Яга [*Baba-Iaga*]¹ – zeitate pozitivă a panteonului slav², ocrotește familia și copiii, însă, în creștinism, devine un simbol negativ. În basmele rusești, Baba-Iaga, având înclinații antropofage, ademenește oamenii, copiii sau animalele.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *Baba-Jaga*;
- b. transcriere fonetică: *Baba-Iaga*;
- c. analog funcțional: *vrăjitoare, vidmă, hârcă*;
- d. variantă tradițională, locală: *Baba-Cloanța, Baba-Hârca, Muma-Pădurii, Gheonoaia, Sf. Vineri, Sf. Miercuri, Marțolea* etc.;
- e. hiperonim + perifrază explicativă + aproximare: *demon, din basmele rușești, asemeni vrăjitoarelor*;
- f. hiperonim cu aluzie culturală + perifrază explicativă: *babușka din izbă, starușka din izbă*.

Se întâlnește în expresii precum: *ru.* Баба-Яга, костяная нога³ [lit. Baba-Iaga, picior de os] – *ro.* Baba-Cloanța, cotoroața (redare ritmată, pe baze fonetice).

Балалайка [*balalaica*] – instrument muzical popular rusesc, cu formă triunghiulară și cu trei coarde. Prima atestare documentară despre balalaică datează din secolul al XVIII-lea. În anul 1888, are loc primul concert al iubitorilor acestui instrument muzical. În limbajul colocvial, se întâlnește expresia „бесструнная балалайка” (*ro.* „ca o moară stricată”, „gură spartă”), cu referire la o persoană care vorbește mult sau în dodii.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *balalajka*;
- b. transcriere fonetică: *balalaica*;
- c. hiperonim + perifrază explicativă: *instrument rusesc cu coarde*;
- d. variantă tradițională: *balalaica*.

Большой театр [*Balșoi teatr*] – este unul dintre cele mai renumite edificii teatrale din Rusia și din lume. Este inaugurat în martie 1776, prin Decretul Imperial al Ecaterinei a II-a⁴. Acest complex arhitectural se află în centrul Moscovei, în Piața Teatrului („Театральная площадь”), având forma actuală încă din anul 1825.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *Bol’șoj teatr*;
- b. transcriere fonetică: *Balșoi teatr*;
- c. traducere semantică totală + perifrază explicativă: *Teatrul Mare din Moscova*;

¹ În dicționar, titlurile articolelor nu vor fi în format italic, ci cu bold.

² Pentru mitologia slavă, vezi Paliga 2006, Danilov 2007.

³ Având în vedere că alfabetul rus comportă schimbări grafice în formatul italic care i-ar fi derutat pe studenții care abia încep să învețe limba rusă, am preferat să nu păstrăm tradiția lexicografică (cf. *ru.* Баба-Яга, костяная нога – *ro.* Baba-Cloanța, cotoroața) și am inversat această întrebuintare (cf. *ru.* Баба-Яга, костяная нога – *ro.* Baba-Cloanța, cotoroața).

⁴ A se vedea Olteanu 2011.

- d. traducere semantică parțială + report cu adaptare fonetică + perifrază explicativă: *Teatrul Balșoi din Moscova*;
e. variantă tradițională: *Teatrul Balșoi, Balșoi Teatr, Teatrul Mare din Moscova*.

Василица Премудрая [*Vasilisa Premudraia*] – eroină a basmelor rusești. Este înzestrată cu frumusețe, loialitate, înțelepciune, având capacitatea de a se metamorfoza. În majoritatea poveștilor este fiica împăratului mărilor. Pentru a-și împlini iubirea, eroul principal trebuie să o salveze din ghearele zmeilor. Etnonimele sale sinonimice sunt: „Царь-девица” [Țar-devița], „Василиса Прекрасная” [*Vasilisa Prekrasnaia*], „Елена Прекрасная” [*Elena Prekrasnaia*], „Елена Премудрая” [*Elena Premudraia*], „Марья Искусница” [*Maria Iskusnița*], „Синеглазка” [*Sineglazka*], „Ольга-Царевна” [*Olga-Țarevna*], „Марья Моревна” [*Maria Morevna*] etc. Apare în basmele¹: *Царевна-лягушка* [Țarevna-leagușka], *Василий-царевич и Елена Прекрасная* [*Vasilii-țarevici i Elena Prekrasnaia*], *Марья-искусница* [*Maria Iskusnița*], *Елена-королевна и Иван-царевич* [*Elena-korolevna i Ivan-țarevici*] etc. Totodată, întâlnim antroponimul „Василиса” [*Vasilisa*] și în *bălinele* rusești, unde nu reprezintă fata de împărat, ci fata-voinic, fiind odrasla unor *bogatâri*, un prototip al amazoanelor („Василиса Микулишна” [*Vasilisa Mikulișna*]). Derivarea antroponimică, hipocoristică a etnonimului „Василиса” este deosebit de bogată: *Василиска, Василька, Вася, Васа, Васёна, Васеня, Васюня, Сюня, Васюра, Васюта, Сюта, Васюха, Васюша, Васяня, Васята* etc.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *Vasilisa Premudraja*;
b. transcriere fonetică: *Vasilisa Premudraia*;
c. report cu adaptare fonetică + traducere semantică + perifrază: *Vasilisa cea înțeleaptă*;
d. analog funcțional: *fată de împărat*;
e. variantă referitoare la cultura vizată: *țarină*;
f. variantă locală: *Ileana Cosânzeana, Ileana Simziana, Ileana Costănțeana*;
g. variantă internațională: *prințesă*.

Гласность [*glasnosti*] – concept socio-politic introdus de către Mihail Gorbaciov (n. 1931), președintele URSS între 1985 și 1991². Cu acest termen se definea o politică de transparență a instituțiilor de guvernământ din Uniunea Sovietică. „Glasnost” este un concept care este strâns legat de alt concept-realia „perestroika”, fiind interdependente. Acestea constau în *deschidere, revizuire, reconstrucție și transparență* în reformele partidului comunist din acea vreme și în politica internațională adoptată de USSR, care presupuneau democratizarea, relaxarea cenzurii și a represiunii politice etc.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *glasnost*’;

¹ Unele dintre aceste basme au fost traduse în limba română (cf. Stoicescu, Ivanov 2017; de pildă, titlul *Царевна-лягушка* [Țarevna-leagușka] a fost redat astfel: *Crăiasa-broască*).

² Vezi Corten 1992.

- b. transcriere fonetică: *glasnosti*;
- c. traducere semantică + perifrază explicativă: *deschidere și transparentă politică*;
- d. report + perifrază: *politică de glasnosti*;
- e. variantă tradițională: *glasnosti, glasnost*.

Голубяя роза [galubaia roza] – mișcare cultural-artistică. Reprezentanții săi de seamă, adepți ai simbolismului care preferau cromatica pastel și culoarea albastru în creațiile lor, au fost: Pavel Kuznețov, Petr Utkin, Aleksandr Matveev. Din această grupare cultural-artistică au făcut parte și I. Levitan, K. Korovin, Valentin Serov, Paolo Trubețkoi. Vernisajele lor erau susținute financiar de către filantropul N.P. Riabușinski (Н.П. Рябушински).

Modalități traductive:

- a. transliterare: *golubaja roza*;
- b. transcriere fonetică: *galubaia roza*;
- c. traducere semantică: *trandafirul albastru*;
- d. variantă tradițională: *Golubaia Roza*.

Каша [kaša] – aliment de bază tradițional, asemănător cu terciul. Reprezintă un produs culinar consistent, sățios, din cereale fierte. Kașa nu lipsea de la masa tradițională rusă. Astfel, devine o hrană ritualică, prezentă în ceremonialele principalelor etape ale vieții: naștere – căsătorie – înmormântare. Spre exemplu, la nuntă, mirele și mireasa primeau kașa, care era însoțită de urarea „Хозяйка красна – и каша вкусна” [(Dacă) stăpâna e frumoasă – și kașa e gustoasă]. Se obișnuia, de asemenea, să se gătească o kașă a „împăcării”, astfel că această mâncare simbolizează pacea. Și alte evenimente și sărbători sunt însoțite de prepararea kașei ritualice, precum botezul, onomastica, ajunul Dumincii Floriilor, ziua solstițiului de vară (ziua lui Ivan Kupala), strângerea recoltelor etc.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *kaša*;
- b. transcriere fonetică: *kașa/ cașa*;
- c. analog funcțional: *terci*;
- d. hiperonim + analog funcțional + perifrază explicativă: *mâncare rusească de terci* etc.

Se întâlnește în expresii precum:

- ◆ *ru. кашу во рту (у кого-л.)* – *ro.* a avea mămăligă/ prune în gură;
- ◆ *ru. каши не сварить (с кем-л.)* – *ro.* a nu face nicio brânză cu cineva; a nu putea s-o scoți la capăt cu cineva;
- ◆ *ru. каша в голове (у кого-л.)* – *ro.* a avea tărațe/ ghiveci în cap; a avea capul calendar;
- ◆ *ru. берёзовая каша* – *ro.* (a trage) o papară; (a trage) o mamă de bătaie;
- ◆ *ru. заварить кашу* – *ro.* a încurca ițele; a face o mare încurcătură;
- ◆ *ru. (сам) заварил кашу* – (сам и) расхлёбывай – *ro.* capul face, capul trage; ai încurcat ițele, descurcă-le; singur ai făcut-o, singur s-o descurci;

- ◆ *ru.* каши в рот набрал – *ro.* a tăcea chitic; a tăcea ca pește;
- ◆ *ru.* мало каши ел/ съел – *ro.* trebuie să mai mănânce mămăligă; a fi cu caș la gură.

Князь Игорь [*Cneaz Igor*] – sneaz al Novgorodului, fiul lui Sveatoslav, sneazul Igor a fost personaj istoric real din timpurile medievale ale Rusiei Kievene. Devine eroul central al epopiei „Cântec despre oastea lui Igor” („Слово о полку Игореве”), una dintre cele mai vechi creații literare ale slavilor răsăriteni, în care se înfățișează lupta eroică împotriva cotropitorilor poloveți. Majoritatea specialiștilor consideră că manuscrisul anonim al acestui monument literar datează din secolul al XII-lea. Prima traducere românească a acestei epopiei apare în anul 1885, fiind datorată academicianul Alexandru Papadopol-Calimah care realizează o traducere în proză intitulată „Cuvântul despre expediția lui Igor Sveatoslavici, principele Novgorodului Nordicu contra Polovților sau Cumanilor”. Totodată, este cunoscută opera în patru acte a compozitorului rus A. Borodin, „Cneazul Igor”, în care se întâlnesc tema și motivele acestei epopiei rusești anonime.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *knjaz' Igor'*;
- b. transcriere fonetică: *cneaz Igor*;
- c. variantă tradițională: *cneazul Igor*;
- d. variante internaționale: *prințul Igor*, *principele Igor*.

*Коммуналка*¹ [*camunalca*] – locuință în care trăiau mai multe familii. Specificul acestor tipuri de locuințe, construite în timpul comunismului, consta în faptul că holul, băile și bucatăriile, amplasate pe fiecare nivel, erau folosite la comun. Este un cuvânt compus rezultat din prescutarea lexemelor din sintagma *коммунальная квартира* („apartament (la) comun”).

Modalități traductive:

- a. transliterare: *kommunalka*;
- b. transcriere fonetică: *camunalca*;
- c. traducere hiperonimică + perifrază explicativă: *trai/ conviețuire la comun în apartamente sovietice*.

Копейка [*copeica*] – unitate monetară care reprezintă 1 din 100 de ruble.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *kopejka*;
- b. transcriere fonetică: *capeica*;
- c. variantă tradițională: *copeică*.

Se întâlnește în expresii precum:

- ◆ *ru.* без копейки – *ro.* fără parale; fără o para chioară;
- ◆ *ru.* без копейки в кармане (быть, сидеть, остаться) – *ro.* fără un ban în buzunar (a fi, a sta, a rămâne); a fi în pană de bani;

¹ În pofida faptului că există în lexicul internațional o serie de sovietisme care s-au redat adecvat în diverse limbi, există noi analize traductive pe această temă care merită atenția cercetătorilor (vezi și Vid 2017).

- ◆ *ru.* копейку не стоит – *ro.* nu face nici cât o copeică; nu face nicio para chioară/ nici două parale; nici cât o ceapă degerată; fără valoare; nu valorează nimic;
- ◆ *ru.* за копейку – *ro.* pe nimic, pe degeaba, pe o nimica toată;
- ◆ *ru.* выкачать всё до последней копейки – *ro.* a stoarce și ultimul ban/ bănuț/ sfaț;
- ◆ *ru.* до последней копейки – *ro.* până la ultimul bănuț;
- ◆ *ru.* делиться/ поделиться последней копейкой с кем.-л. – *ro.* a împărți și ultimul bănuț cu cineva;
- ◆ *ru.* не иметь ни (одной) копейки (за душой) – *ro.* a nu avea nicio lețcaie/ nicio para chioară/ nicio para frântă/ niciun sfaț/ niciun chior; a fi sărac lipit pământului; a nu avea după de bea apă; a fi lefter;
- ◆ *ru.* ни на копейку – *ro.* niciun pic; deloc;
- ◆ *ru.* погибнуть/ пропасть ни за копейку – *ro.* a pieri pe degeaba (fără folos); a se expune fără folos (fără rost);
- ◆ *ru.* последнюю копейку ребром ставить/ поставить – *ro.* a pune la bătaie și ultimul bănuț;
- ◆ *ru.* прижимать/ прижать копейку – *ro.* a pune ban pe ban; a pune bani la ciorari;
- ◆ *ru.* дрожать над каждой копейкой – *ro.* a tremura pentru fiecare ban;
- ◆ *ru.* трястись над копейкой, а рубль не жалеть – *ro.* a fi scump la tărățe și ieftin la făină;
- ◆ *ru.* беречь копейку про чёрный день – *ro.* a strânge bani albi pentru zile negre;
- ◆ *ru.* как одна копейка – *ro.* ban pe ban; până la ultimul sfaț;
- ◆ *ru.* копейка в копейку – *ro.* până la ultimul ban (a socoti).

Русалка [*rusalca*] – spirit al apelor, care ademenește oamenii cu vocea sa, pentru a-i îneca. Se credea că rusalcele sunt sufletele fetelor, femeilor și ale copiilor înecați; sărbătoarea rusalcelor are loc în noaptea solstițiului de vară, noaptea lui Kupalo. Cuvântul „русалка” vine de la lexemul „русый” (blond, de culoare deschisă). Aleksandr Dargomîjșki (Александр Сергеевич Даргомъжский) (1813–1869), vestit pentru activitățile sale de mecenat, compune opera „Русалка” (*Rusalca*) în anul 1856, libretul fiind semnat de A.S. Pușkin.

Modalități traductive:

- a. transliterare: *rusalka*;
- b. transcriere fonetică: *rusalca*;
- c. report cu adaptare fonetică: *rusalka*;
- d. variantă locală: *iele, știme, lostriță*;
- e. variantă internațională: *sirenă, nimfă, ondină*;
- f. variantă tradițională: *rusalcă*.

Старообрядец [*staroobriadet*] – credincios (ortodox) de rit vechi; adept al vechii credințe ortodoxe. În urma reformelor introduse de patriarhul Nikon al Moscovei în practicile liturgice ale Bisericii Ruse Ortodoxe, are loc o schismă

religioasă pe la jumătatea secolului al XVII-lea, care divizează poporul rus și care duce la prigonirea și chinuirea oponenților. Având în vedere ororile la care au fost supuși, staroverii au migrat spre ținuturi unde le-a fost permisă practicarea liberă a credinței lor. Abia în anul 1783, prin Ucazul imperial emis de Ecaterina a II-a, rușilor staroveri li s-a acordat libertatea religioasă. În România, trăiesc rușii lipoveni care sunt urmașii staroverilor (cf. Evseev 2005, Chirilă 2019, Ivanov 2015, 2019). Etnonimul „lipovean” derivă de la substantivul din limba rusă „липа” [lipa] (tei).

Modalități traductive:

- a. transliterare: *staroobrjadec*;
- b. transcriere fonetică: *staroobriadet*;
- c. report + adaptare fonetică: *staroobriadți*;
- d. traducere semantică: *vechi credincios*;
- e. variante traductive: *credincioși de rit vechi*, *creștini ortodocși de rit vechi*, *ortodocși de rit vechi*, *ruși staroveri*, *rascolnici* (*raskolniki*, *raskolnici*) („раскол” [raskol] – „schismă”), *schismatici* etc.
- f. variantă locală: *ruși lipoveni*.

Considerații finale

Într-o societate dată, realia sunt parte a expresiei unei gândiri, sunt parte a uzanțelor unei vorbiri, sunt semne convenționale sociale, etnice și culturale. Din punct de vedere lingvistic, lexemele-realia pot fi constituenți ai celor mai uzuale metafore. Recunoașterea lor contribuie nu numai la dezvoltarea competenței lingvistice, ci și la conturarea unei competențe mentalitar-culturale.

În final, dicționarul pe care îl propunem va fi unul de factură mai mult didactică decât normativă, putând fi considerat un prilej de reflectare, mai ales pentru traducătorii începători de limbă rusă, asupra dificultăților și provocărilor care apar în identificarea sau clarificarea unor corespondențe de tip cultural-semantic, din limba rusă în limba română. De altfel, materialul prezentat va putea fi considerat și o sursă de informare culturală despre arealul rus și, în consecință, se va adresa și unui public mai larg.

Bibliografie

- Badea 2019: Georgiana Badea, *Essai de redéfinition et mise à jour des significations d'un concept. Le culturème*, in „Des mots aux actes”, nr. 7 (*Sémantique(s), sémiotique(s) et traduction*), p. 59–87.
- Barchudarov 1975: L.S. Barchudarov, *Jazyk i perevod*, Moskva, Meždunarodnoe otnošenje.
- Bartmiński 2016: J. Bartmiński, *Slowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe*, in „Przegląd Humanistyczny”, nr. 3, p. 21–29.
- Chirilă 2019: Feodor Chirilă, *Cultura și tradițiile rușilor lipoveni. Evocări*, București, CRLR.
- Ciociu 2018: Anca Mihaela Ciociu, *Fenomenul intertextual în textul jurnalistic rusesc*, in „Studii de știință și cultură”, nr. XIV (2), p. 101–106.
- Cojocar 2004: Dana Cojocar, *Frazeologie și cultură: o analiză contrastivă a frazeologiei ruse și române*, București, EUB.
- Condrea 2006: Irina Condrea, *Traducerea din perspectiva semiotică*, Chișinău, Cartdidact.

- Constantinovici 2014: Simona Constantinovici, *Incursion into the gastronomy lexis*, in Iulian Boldea (ed.), *Globalization, intercultural dialogue and national identity*, Târgu Mureș, Arhipelag XXI, p. 570–578.
- Corten 1992: Irina H. Corten, *Vocabulary of Soviet Society and Culture: a select guide to Russian words, idioms, and expression of the post-Stalin era (1953–1991)*, Durham-London, Duke University Press.
- Danilov 2007: Ilie Danilov, *Dicționar de mitologie slavă*, Iași, Polirom.
- Dejica 2013: D. Dejica, *Mapping the Translation Process: the Cultural Challenge*, in Hortensia Pârlog, Luminița Frențiu (ed.), *Translating across Cultures: 21 BAS annual international conference*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 11–27.
- Dejica, Stoian 2018: D. Dejica, Claudia Stoian, *Fostering Transcultural Communication: The Case of Culture-bound Terms in the Translation of Online Tourist Texts*, in Vlasta Kučiš (coord.), *Transkulturalität im mehrsprachigen dialog*, Hamburg, Kovač, p. 169–196.
- Dumitru et alii 2016: Emil Dumitru, Ecaterina-Ștefania Dumitru, A.M. Andreeva, O.V. Seniukova, N.A. Timofeeva, E.N. Koreneva, A.V. Șevcenko, K.V. Habarova, *Elemente de limbă, cultură și civilizație rusă*, București, Pro Universitaria.
- Evseev 2005: Ivan Evseev, *Gândurile și tristețile unui rus lipovean*, București, CRLR.
- Fedorov 1983 [1953]: A.V. Fedorov, *Osnovy obščej teorii perevoda (lingvističeskie problemy)*, 4-e izd., Moskva, Vyšaja škola.
- Gheltofán 2014: Daniela Gheltofán, *Antonimia. O abordare sistemică și extrasistemică*, Craiova, Universitaria.
- Gheltofán 2017: Daniela Gheltofán, *Coordonate traductiv-traductologice în discursul traducătorilor de limbă rusă*, în Georgiana Lungu-Badea (coord.), *Studii de traductologie românească, II. Încercare de cartografiere a cercetării în domeniu*, Timișoara, EUV, p. 90–110.
- Gheltofán 2019: Daniela Gheltofán, *Lexemul-realială ca revelator și mediator cultural. Studiu de caz: Rusia imperială, o istorie culturală a secolului al XIX-lea de Antoaneta Olteanu*, in Maria Subi, Simona Constantinovici, Mirela-Ioana Borchin-Dorcescu, Irina Diana Mădroane, Gabriela Radu, (ed.), *G. I. Tohăneanu, Exegi Monumentum. Lucrările Colocviului „G. I. Tohăneanu” (ediția a V-a, sept. 2018)*, Timișoara, EUV, p. 138–146.
- Gheltofán, Pungă 2018: Daniela Gheltofán, Loredana Pungă, *Colour-Based Phrases in Romanian, Russian and English*, in „Scientific Bulletin of the Politehnica University of Timișoara. Transactions on Modern Languages”, nr. 17 (1), p. 19–31.
- Ivanov 2015: Leonte Ivanov, *Rușii lipoveni în studii și documente (I)*, București, CRLR.
- Ivanov 2019: Leonte Ivanov, *Rușii lipoveni în studii și documente (II)*, București, CRLR.
- Krahmalev, Muzhennikova 2018: P.V. Krahmalev, Natalia O. Muzhennikova (coord.), *Rusia: nume, locuri, fapte*, București, Centrul Rus de Știință și Cultură din București.
- Lungu-Badea 2002: Georgiana Lungu-Badea, *Culturemele – între conotații și aluzii culturale. Încercare de definire a unui concept*, in „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Seria Științe Filologice, nr. XXXIX, p. 367–383.
- Lungu-Badea 2004: Georgiana Lungu-Badea, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timișoara, EUV.
- Lungu-Badea 2012: Georgiana Lungu-Badea, *Traduire les «effets d'évocation» des culturème: une aporie?*, in „Des mots aux actes 3” (*Jean-René Ladmiral: Une œuvre en mouvement*), Revue SEPTET, Editions Anagrammes, p. 289–308.
- Lungu-Badea 2015: Georgiana Lungu-Badea, *Culturemul – un concept itinerant: abordare interdisciplinară*, in Raluca Bercea (ed.), *Comparația în științele sociale. Mizele interdisciplinarității*, București, Universul Juridic, p. 67–84.

- Moise 2006: Judith Moise, *Traducerea și lexicul fără echivalent*, Timișoara, EUV.
- Moldovan 2000: V. Moldovan, *Teorija chudožestvennogo perevoda*, Timișoara, Eurostampa.
- Moțoc 2017: Diana Moțoc, *Conceptul de „culturem” în traductologia românească și spaniolă. Similitudini și discrepanțe*, in Georgiana Lungu-Badea, Nadia Obrocea (coord.), *Studii de traductologie românească*, I. *Discurs traductiv, discurs metatraductiv*, Timișoara, EUV, p. 152–169.
- Nagórko 2009: Alicja Nagórko, *Lakuny, ksenizmy, alteryzmy i inne raŧy w komunikacji międykulturowej*, in Mróz, Anna, Niewiadomski, Adam (ed.), *Kultura jako przestrzeń dialogu*, Warszawa, Niemcy, p. 51–64.
- Olteanu 2011: Antoaneta Olteanu, *Rusia imperială, o istorie culturală a secolului al XIX-lea*. [București], ALL.
- Olteanu 2015: Antoaneta Olteanu, *Câteva considerații despre traduceri din limba rusă*, in Georgiana Lungu-Badea (coord.), *Cercetarea traductologică în România. Direcții, teme, perspective*, Timișoara, EUV, p. 56–57.
- Paliga 2006: Sorin Paliga, *Mitologia slavilor*, București, Meteor.
- Reformatski 1996 [1967]: A.A. Reformatski, *Vvedenie v jazykoznanie*, 5-e izd., Moskva, AspektPress.
- Savin 2007: Petronela Savin, *Pentru un studiu etnolingvistic al frazeologiei cerealelor și preparatelor din cereale*, in „Philologica Jassyensia”, anul III, nr. 1 (5), p. 57–64.
- Savin 2012: Petronela Savin, *Bread. From Culture to Phraseological Imaginary*, in „Philologica Jassyensia”, anul VIII, nr. 2 (16), p. 185–191.
- Savin 2016: Petronela Savin, *Electronic Romanian-English Contrastive Collection of Food Set Phrases. Methodological Aspects*, in „Philologica Jassyensia”, anul XII, nr. 1 (23), p. 99–106.
- Sârbu 2017: R. Sârbu, *Selectivitatea sintagmatică și constrângerile lexicale în traducerea reprezentativă*, in Georgiana Lungu-Badea, Nadia Obrocea (coord.), *Studii de traductologie românească*. I. *Discurs traductiv, discurs metatraductiv*, Timișoara, EUV, p. 192–216.
- Sobolev 1952: L.N. Sobolev, *Posobie po perevodu s russkogo jazyka na francuzskij*, Moskva, Učpedgiz.
- Stepanov 2004 [1997]: Ju. S. Stepanov, *Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury*, Moskva, Akademičeskij proekt.
- Stoicescu, Ivanov 2017: Passionaria Stoicescu, Andrei Ivanov, (trad.), *Cum știuca poruncește, cum sufletu-mi dorește: povești populare rusești*, București, CRLR.
- Suprun 1958: A.E. Suprun, „*Ekzotičeskaja*” leksika, in „Filologičeskie nauki”, nr. 2, p. 50–54.
- Vereščagin, Kostomarov 1973: E.M. Vereščagin, V.G. Kostomarov, *Jazyk i kul'tura: lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo jazyka kak inostrannogo*, Moskva, Izd-vo Moskovskogo universiteta.
- Vid 2017: Natalia Kaloh Vid, *Translations of Sovietisms: A Comparative Case Study of English Translations of Bulgakov's **The Master and Margarita***, in „Meta”, 62 (1), p. 178–200. DOI: <https://doi.org/10.7202/1040472ar>.
- Vlahov, Florin 1970: S. Vlahov, S. Florin, *Neperevodimoe v perevode. Realii*, in „Masterstvo perevoda”, vol. 6/1969, Moskva, Sovetskij pisatel', p. 432–458.
- Vlahov, Florin 1980: S. Vlahov, S. Florin, *Neperevodimoe v perevode*, Moskva, Meždunarodnoe otnošenije.

Russian Realia and Their Romanian Equivalents: draftSketch of a Dictionary

Although we are at the stage where we are going to send to print a small dictionary of Russian realia-words (*i.e.* culture-bound items) with their Romanian lexical and phraseological equivalents, we also wanted, on this occasion, to make this approach known – an approach that has drawn our attention over several years – in order to receive the suggestions and observations of researchers in this field.

In general, and in this dictionary, in particular, a realia-lexeme is a cultural element, as an intra- and inter-cultural revelator. A realia-lexeme can certainly help to detect a cultural area, a language, and a given people, especially if a receiver has a certain cultural knowledge and recognises the area concerned in a written or oral communication. This confirms the role of the realia-unit to be a *culture/cultural detector/mediator*.

The dictionary will contain an introductory study showing how to theorize the concept of “realia” in Russian and Romanian literature, in particular, as well as how to render Russian realia-words. In the dictionary, the alphabetical ordering of realia-lexemes was preferred in Russian, the words being followed by their Romanian phonetic transcription (*Баба-Яга* [*Baba-Iaga*]). The dictionary also has a Romanian index (*i.e.* the phonetic transcription in Romanian of the title of each article: *Baba-Iaga*) in which the realia-units are grouped into the five categories (ethnographic realia, socio-political and administrative realia, geographical realia, onomastic realia, and aphoristic realia; cf. Vlakhov, Florin 1970, 1980; Vereshchagin, Kostomarov 1973), thus providing another way of identifying the dictionary corpus. To note that, in the selection of realia-words, a decisive role was played by books and studies about Russian history, culture, and civilization, the works of the great Russian classics, as well as the tourist guides about Russia and the webography in the field. This dictionary will contain about 200 realia-units.

The dictionary is a more didactic rather than normative one, and can be considered an opportunity to reflect, especially for beginner Russian translators, the difficulties and challenges that arise in identifying or clarifying some cultural-semantic equivalents from Russian to Romanian. Moreover, the material presented can also be considered a source of cultural information about the Russian area and, consequently, it is also addressed to a wider public.